

Akkernamen in de Baronie van Breda

CHR. BUIKS

Op school heeft iedereen wel gehoord van de essen en enken uit Noord- en Midden-Nederland. De naam van dergelijke landbouwgronden in Noord-Brabant en meer in het bijzonder in de Baronie van Breda is echter minder bekend. In de bronnen worden ze steeds aangeduid met 'akker'. Om ze te onderscheiden van de individuele percelen, die ook vaak akker genoemd worden, zou men ze kunnen betitelen als nederzettingsakker of dorpsakker. In het onderstaande zullen gegevens over de dorpsakkers van de Baronie ter sprake komen. Ze zijn naamkundig van aard en berusten op bronnenonderzoek in de archieven.

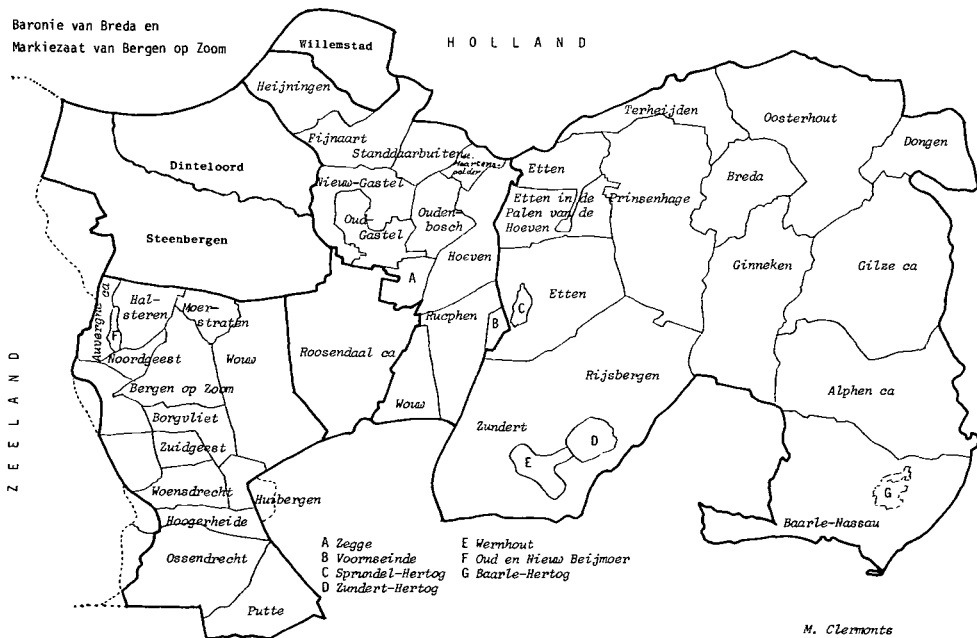
In totaal zijn in de Baronie ongeveer 50 000 veldnamen verzameld. Daarvan hebben er ongeveer 1000 betrekking op percelen in de dorpsakkers. De vermeldingen dateren vooral uit de Late Middeleeuwen en vroeg-Moderne tijd (14e-17e eeuw). Een deel van de namen bestond waarschijnlijk echter al eeuwen voordat ze voor het eerst vermeld werden. De namen kunnen ons

waardevolle inlichtingen verschaffen over het uiterlijk en het gebruik van de dorpsakkers. Ongeveer een derde van de namenvoorraad van de percelen in dorpsakkers is samengesteld met -akker (vaak in combinatie met de naam van de eigenaar). Iets dergelijks laat ook het onderzoek in het Drentse Peelo zien (Waterbolk, 1985b, p. 64).

LIGGING EN RELIËF

1. De Baronie van Breda. Bron: Historische kaart van Noord-Brabant door W.A. van Ham en J. Vriens. Kaart 4. Den Bosch, 1980.

Vrijwel steeds vinden we bouwlandcomplexen direct in de buurt van een nederzetting. Door de

enorme groei van veel dorpen zijn diverse dorpsakkers al geheel onder de bebouwing verdwenen, bijvoorbeeld de dorpsakkers (sic) van Breda en van Oosterhout. In het veld zijn de dorpsakkers vrij duidelijk herkenbaar: het zijn complexen van enkele tientallen tot enkele honderden hectaren, met weinig wegen, vrijwel geen boerderijen en met een bolle ligging. De bodem is eeuwenlang bewerkt en bovendien opgehoogd met stalmeest (Van Mourik, 1993). Het bolle oppervlak is onder meer zeer duidelijk waar te nemen bij de dorpsakkers van Den Hout, Dorst en Bavel (op de Bolberg). De bodem van de dorpsakkers wordt gerekend tot de enkeerdgronden (Van Diepen, 1968, pp. 87 e.v.). De hoogteligging van de complexen is kenmerkend: ze liggen hoger dan de beekdalen (meestal op de flanken van het dal), maar lager dan de voormalige heidevelden.

De dorpsakker als geheel was niet vlak. Zelfs binnen percelen waren er hoogteverschillen, die door het voortdurend *slechten* tegenwoordig vrijwel verdwenen zijn. In pachtcontracten vinden we vaak bepalingen over het egaliseren van akkers. Behalve *bergen* en enkele *donken* vinden we in de dorpsakkers ook nogal wat aanduidingen voor percelen met een lage ligging, waarbij vooral de mortel-toponiemen door hun hoge frequentie opvallen. Ook lagen er in de dorpsakkers soms beemden (hooilanden) en moeren, uiteraard meestal vlak langs een waterloop. Op een lage ligging wijzen toponiemen als *ven* (Donderven te Princenhage), *poel* (Witpoel te Bavel) en *plassen*. *Broekakker* komt als veldnaam in diverse dorpsakkers voor, evenals *Neerakker* en *Daalakker*. Een *blik* is een uitgeroerd ven (geattesteerd in de dorpsakker te Vijfhuizen bij Alphen). Een oude naam voor het begin van een beekje is *rijt*: we treffen dit element aan in de veldnamen de Rijt (Bavel), de Rytheining (Alphen) en vele andere. In de es van Peelo wijzen alleen de namen Veenkampen en Natakkers op een lage ligging: dat zijn slechts twee van de 55 namen aldaar (Waterbolck, 1985b, p. 69), duidelijk minder dan in de Baronie.

DATERING

De dorpsakkers bezitten een dik dek van zwarte teelaarde. Het grootste gedeelte van dit dek bestaat uit resten van plaggen die in de loop der tijd met de mest op de akkers zijn gebracht. Het systeem van de plaggenbemesting is mogelijk niet zo oud als men vroeger wel gedacht heeft (Bieleman, 1994, p. 3).

In Noord-Brabant zijn de esdekken overigens over het algemeen dikker dan in het noorden van Nederland en bedekken veel grotere oppervlakten. Een uitzondering is de dikte van het esdek op een deel van de dorpsakker van Den Hout: daar liggen vondsten uit de IJzertijd, Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen op slechts 15 tot 20 cm onder het maaiveld (Verhagen, 1984, p. 65). Hier is een groot deel van de bouwvoor nog vóór het einde van de Middeleeuwen weggestoven. Ook in de 20e eeuw verdween hier veel zand toen heggen en wallen werden gesloopt. De potstal kwam in de Romeinse tijd al voor in de Baronie: bij een opgraving van enkele boerderijen uit de Romeinse IJzertijd te Oosterhout werd deze althans aangetroffen (Kleij en Verwers, 1994, p. 142; Verwers en Kooistra, 1990). Zou de mest uit deze stal niet aangewend zijn voor bemesting van de bouwlanden? Voor een goede ouderdomsbepaling van de esdekken is het wachten op enkele betrouwbare C-14-dateringen uit de Baronie.

Zoals boven reeds gesteld heeft vrijwel elke nederzetting zijn dorpsakker. De vraag is of het bestaan van nederzettingen en het ontstaan van dorpsakkers onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Zo is er bij de nederzetting Belcrum, een *heem*-naam daterend uit de 4e-10e eeuw (Blok, 1973, p. 223; Van Passen, 1974, p. 253) geen spoor van een dorpsakker te ontdekken, of het zou het complex moeten zijn dat in de Late Middeleeuwen door de heer van Breda in bezit werd gehouden.

Enkele namen wijzen toch wel op een zeer hoge ouderdom van de dorpsakkers. Zo zijn er in ons gebied diverse *Steenakkers*, die wel beschouwd worden als indicatoren voor aanwezigheid van Romeinse sporen (Van Passen, 1974,

2. Enkele dorpsakkers in beeld op de Topografische en Militaire kaart (1868). Bij Dorst en Bavel zijn nog enkele open akkercomplexen te zien. Bron: G.L. Wieberdink. (1984). *Topografische atlas Noord-Brabant*, kaartnr. 624.

p. 250). Men kan zich natuurlijk afvragen hoe lang na het vertrek van de Romeinen de akkers in gebruik werden genomen (of waren ze in de Romeinse tijd al in gebruik?). Een ander toponiem dat op hoge leeftijd wijst is Tommel (van tumulus, grafheuvel), een lang niet zeldzame akker-naam in de Baronie. Deze grafheuvels kunnen uit de Bronstijd dateren, zoals die van het gehucht Tommelt onder Baarle-Nassau (Bauwens-Lesenne, 1965), maar vaker betreft het vondsten uit de Gallo-Romeinse periode. Waarschijnlijk hebben de grafheuvels oorspronkelijk buiten het cultuurland gelegen en zijn ze later door de bouwlanden ingesloten en tenslotte, nadat het ontzag voor deze plaatsen afgenomen was, ook ontgonnen.

Dorpsakkers kunnen ontstaan zijn uit aan elkaar gegroeide huisakkers. Of er onder de dorpsakkers in de Baronie bewoningssporen liggen weten we niet. Dat zou door archeologisch onderzoek bevestigd kunnen worden. In Gilze komt het toponiem Cochum voor: gezien het bestanddeel -heem een vroegmiddeleeuwse nederzetting. Helaas weten we niet precies waar dit Cochum gelegen heeft, omdat het voor het einde van de Middeleeuwen (voor 1300) al verdwenen was. Soms werden nederzettingen aan de overkant van de dorpsakker gesticht: een duidelijk voorbeeld is Overakker te Ginneken. In Drenthe hebben we een analoge naam in het aldaar wel vier maal voorkomende Eursinge, een samentrekking van Over-essinge (aan de overkant van de es gelegen) (Waterbolk, 1985a, p. 49).

GIDSTOPONIEMEN

Enkele veldnamen kunnen we aanduiden met de term gidstoponiemen. Dat zijn toponiemen die in het gros van de dorpsakkers opduiken en die bovendien buiten de dorpsakkers vrijwel ontbreken: *kloot*, *strijp*, *haak*, *sittert* en *zoe*. De eerste drie zijn vormaanduidingen, *sittert* wijst waarschijnlijk op een ligging ver van de doorgaande wegen, het zijwaarts gelegen (De Bont, 1969, pp. 223-224). *Zoe*, *zoeg* of *zoei* is een waternaam voor kleine waterloopjes in de dorpsakkers (Buiks, 1992, p. 23). *Sittert* en *zoe* lijken typisch voor Noord-Brabant (Moerman, 1956, p. 209). *Haak* en *strijp* komen ook in het noorden van het land voor (Schönfeld, 1950, pp. 117, 119).

ONTGONNEN UIT BOS OF HEIDE?

Er zijn aanwijzingen dat bepaalde delen van de dorpsakkers niet uit heide zijn ontgonnen, maar uit bos. Daarop duiden de veldnamen met *loo* (licht bos) en *rot*, *rode*, *reut*, *rut* (roding). Wat het eerste element betreft: heel wat nederzettingnamen zijn samengesteld met *loo*, of in verzwakte vorm *-le* of *-el* (o.a. Bavel, Casterle). Als element van individuele perceelsnamen komt *loo* minder voor dan in de dorpsnamen (Buiks, 1992, p. 148). In de dorpsakkers komt *rut* frequent voor. *Reuth* is een nederzetting bij Baarle maar ook een akker te Loveren en te Gilze.

Nederzettingen dragen in de Baronie vrij dikwijls een naam met *hout*: bijvoorbeeld Wernhout, Ulvenhout. Een hout was een hoog, opgaand loofbos. Daar de nederzettingen steeds pal bij de dorpsakker liggen zal op het terrein waar de dorpsakker werd aangelegd ook wel bos gestaan hebben. Ook kunnen we hier nog wijzen op toponiemen met *stok* en *stromp*.

Het toponymisch element *bos* is overigens een latere pendang van hout en loo. Oorspronkelijk zou het een aanduiding voor struikgewas zijn geweest. We vinden het in namen als Liesbos, Mastbos en Voordbos. Heidetoponiemen zijn in de dorpsakkers lang niet zo dik gezaaid als veldnamen die op bos wijzen.

PERCEELSVORMEN EN GROOTTE

In de dorpsakkers waren de percelen veelal klein en onregelmatig van vorm. Het meest frequente toponiem dat ons op de vorm wijst is *strijp* (een smal, lang perceel). Dit toponiem komt trouwens ook veel voor in moergebieden met lange, streepvormige percelen. Daarnaast is *kloot* erg bekend: het duidt op een klein, bol perceel. Ook *schijf* duidt waarschijnlijk op de vorm van de akker: een schijf is een 'platrond, ook bolrond voorwerp' (Verdam, 1932, p. 522). Dat is een goede omschrijving van de bolronde dorpsakker zoals men deze vanaf een afstand kan zien liggen. Er is geen reden hier te denken aan schijf in de zin van 'dingbank', zoals men wel voor de Schijven van Tilburg doet (Trommelen, 1994, pp. 409-410): in die betekenis komt het woord pas in de 15e eeuw voor. Het toponiem komt voor in het oosten van de Baronie en verder in Udenhout, Berkel, Tilburg en Goirle. Vergelijk ook: 'een schijve moers gelegen in den wildert tusschen Sundert ende Woestwesel omtrent Achtmal' (Buiks en Leenders, 1993, deel V, p. 620) en de naam van de bij een moergebied gelegen nederzetting Schijf. Een moergebied kan eenzelfde bolle vorm hebben als een dorpsakker: vandaar de Witte en Zwarte Schijf als toponiemen onder Zundert.

Vormaanduidingen zijn verder *geer*, *haak* en *staart*. Een *haak*-naam wijst op een perceel in de vorm van een winkelhaak en *staart*-namen hebben betrekking op zeer lange, smalle percelen. Deze elementen zijn ook in de rest van Nederland bekend (Schönfeld, 1950, p. 112, 119, 123).

De percelen in de dorpsakkers waren steeds aan de kleine kant, vaak slechts ter grootte van een lopenzaad (meestal 1/6 maar in het oosten van de Baronie ook 1/8 oud bunder van 1,29 ha) of zelfs maar ter grootte van een kwartierzaad (1/4 lopenzaad). De maat lopenzaad kan oude wortels hebben. De raatakkers ('celtic fields') in oostelijk Noord-Brabant blijken afmetingen te hebben van 40 bij 40 meter (Roymans en Kortlang, 1993, p. 31), ofwel vrijwel gelijk aan de in het oosten van de Baronie gebruikte lopenzaad van 1/8 oud bunder. Als men rondom een stuk grond

van 40 bij 40 meter nog een wal en sloot denkt van 3 meter, worden de afmetingen 46 bij 46 m: vrijwel gelijk aan de in de rest van de Baronie gebruikte lopenzaad ter grootte van 1/6 oud bunder. De wallen rondom de raatakkers kunnen gesloopt zijn en onzichtbaar zijn geworden onder het esdek. Gezien de zeer vele kleine percelen was de grond in de Late Middeleeuwen sterk opgedeeld. Enkele grotere percelen werden aangegeven met Veertelzaad (4 lopenzaad) of zelfs Halsterzaad (2 veertelzaad ofwel 8 lopenzaad) (Verhoeff, 1983, p. 68; Leenders, 1975, p. 15, 27; Buiks, 1988, pp. 61-72; Buiks, 1992, pp. 37-43).

Het gemet was een oppervlaktemaat uit het westen van de Baronie: als toponiem is het in de dorpsakker van Wernhout bekend. Bunder was vanouds meer een maat voor grote complexen weinig intensief benutte grond. We vinden bunder-namen dan ook slechts spaarzaam in een dorpsakker.

NAMEN VAN DORPSAKKERS

Het merendeel van de dorpsakkers wordt eenvoudig genoemd: d'acker of t'acker, soms ook voorafgegaan door de naam van de nederzetting bijvoorbeeld de Oerdelsche acker te Oordel bij Baarle-Nassau. Toch zijn er ook allerlei andere namen in gebruik geweest. Zo werd een groot complex bij Gageldonk onder Princenhage de Steenakker genoemd. Sommige dorpsakkers heten de Kerkakker of Kerkhofakker en in het oosten van de Baronie lagen de Schijven. Soms onderscheidde men een grote en kleine dorpsakker. De grootste dorpsakkers lagen waarschijnlijk bij Den Hout, Bavel en Gageldonk.

Te Rijsbergen komen we als naam voor een complex akkers dicht bij de kerk de naam *kouter* tegen. Dat is een unieke naam voor de Baronie. Een kouter zou een akkerlandcomplex met name behorend bij het exploitatiecentrum van een domein zijn (Van Durme, 1994, p. 685). Het domein te Rijsbergen zal wel van de abdij St. Baafs geweest zijn. Daarop wijzen ook enkele toponiemen (Bavendonk, Bavenheiveld; Buiks, 1991, deel 5, p. 11, deel 6, p. 9) en een oude cijns

waarbij de Heer van Breda als cijnsman genoemd wordt (Cerutti, 1956, II pp. 331-334, III pp. 211,212). De Kouter te Rijsbergen was niet identiek met de dorpsakker aldaar, maar lag er wel tegenaan. Mag men aannemen dat de dorpsakkers ooit het saalland van domeinen uitmaakten? Dan zou er bij elke dorpsakker een domeincentrum aan te wijzen moeten zijn. Over die domeinen ontbreken tot nog toe vrijwel alle gegevens.

Een veel voorkomende aanduiding voor de dorpsakker is ook: *gemeyn acker*. Met *gemeyn* wordt hier niet bedoeld gemeenschappelijk bezit maar gemeenschappelijk gebruik door de dorpsbewoners.

BRAAKLIGGEN VAN GROND?

Men wijst er vaak op dat de grond in de Late Middeleeuwen voor een derde braak lag. In het systeem van de Vlaamse bouw was de braak sterk teruggedrongen door het invoeren van stoppelgewassen zoals spurrie en rapen en ook klaver. Voor zover *braak* als toponiem in de dorpsakkers voorkomt, zal dat zeer waarschijnlijk betrekking hebben op het breken (ploegen) ofwel ontginnen van de grond (Buiks, 1992, p. 60). Zo heette een nederzetting bij Alphen Ter Brake, een gebied onder Baarle-Nassau de Hoogbraak. Het simplex *braak* vinden we in vrijwel elke nederzetting. Verder de Krombraak, de Smalbraak (smal=klein), de Vale braak enz. Uitgeputte akkers werden een tijd lang beweide: de normale aanduiding voor zo'n perceel was *driesland*. We vinden niet veel driessen in de dorpsakkers: de Koedriessen te Oosterhout, de Vrouwkendsdries te Oekel en dan nog Dries als simplex te Bavel en Varent.

HEININGEN EN ANDERE OMSLOTEN PERCELEN

Eén van de meest voorkomende toponiemen in de Baronie is *heining*. Een heining is een afsluiting, maar ook een met een wal afgesloten perceel. De meeste heiningen lagen aan de rand van de heide, maar enkele waren door uitbreiding van de dorpsakkers blijkbaar daarbinnen komen te liggen. Zo liggen bijvoorbeeld de Molenheining, de Groene Heining en de Nieuwe Heining

alle binnen dorpsakkers. In het oosten van Nederland is kamp het equivalent van heining (De Bont, 1969, p. 73). Kampen liggen ook wel eens in essen (Waterbolk, 1985b, p. 69).

Een *blok* was ook een omheind stuk grond, maar eerder weiland. Blok met varianten bolk, blook, bleuk vinden we verspreid in de dorpsakkers. Verder kennen we nog een oudere naam voor een omsloten perceel: *hof*. Hof komt voor in *hofstad* (plaats waar een hof zich bevindt) en heeft dus de betekenis boerderij. Een hof in de zin van een omsloten perceel lag vaak tamelijk dicht bij de boerderij en werd gebruikt voor de teelt van speciale gewassen als bonen, erwten, rapen en vlas. De betekenis van hof heeft zich in onze tijd beperkt tot moestuin.

De dorpsakkers waren waarschijnlijk geheel omheind. Voornaamste doel van de *gracht* was het buitenhouden van loslopend vee. De gracht (wal) werd wel aangeduid als Akkergracht of Akkerschouw.

WEGEN DOOR DE DORPSAKKER

In de dorpsakker lagen niet veel wegen. De grond was er te kostbaar voor. De meest voorkomende aanduiding voor een weg is Akkerstraat, naast bijvoorbeeld Akkerweg. Soms werd er over een perceel gereden: dit leidde tot het ontstaan van het toponiem Groene Weg. Ook dijken in de zin van doorgaande wegen lagen in of dichtbij de dorpsakker.

Doorgangen in de wal rondom de dorpsakker werden met vekens (hekken) afgesloten. Aan dergelijke hekken, poorten of deuren herinneren namen als Vijzelpoort te Chaam, Valdeur te Tichelt en Poortakker te Princenhage.

VERBOUWDE GEWASSEN EN TEELTWIJZE

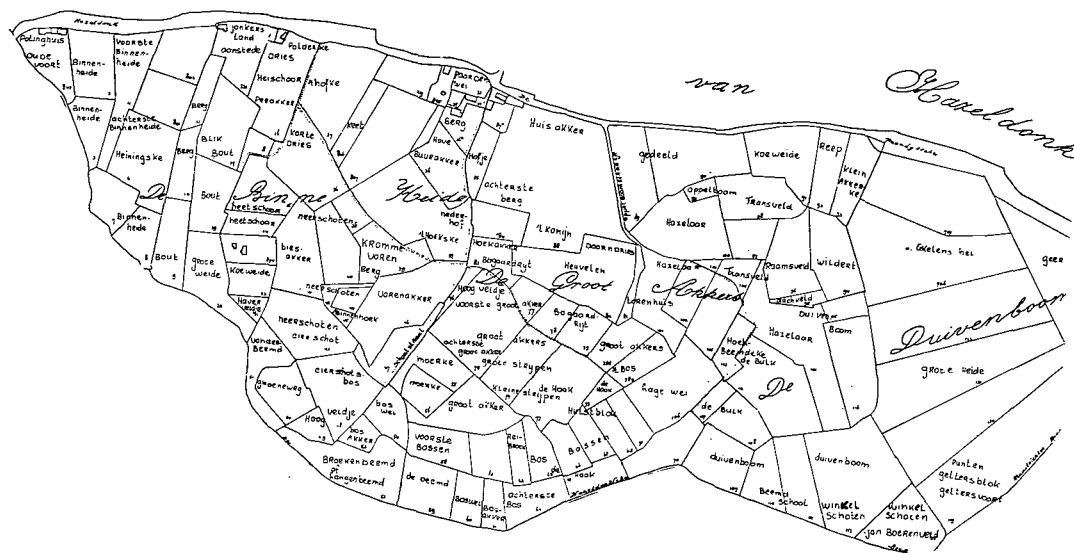
Als een bepaald gewas enkele jaren achtereen op een bepaald stuk grond geteeld werd kon men zo'n akker naar het gewas gaan noemen. Zo vinden we in de dorpsakkers namen die herinneren aan de verbouw van bonen, erwten, rapen, haver, gerst, tarwe en vlas. Verbouw van klaver kwam in de Baronie al in 1415 voor, getuige het Sprundelse

toponiem *die Claverbrake*. Het gebruik om produkten op bedden te telen is voor de Baronie al heel vroeg opgetekend: de oudste *bedde*-naam van Vlaanderen, Limburg en Noord-Brabant stamt uit de Baronie: de Negen Bedden, 1389 te Bavel (Buiks, 1983, p. 75). Andere getuigen van deze landbouwmethode zijn bedden-toponimen uit de 15e en 16e eeuw. Bedden werden vooral aangelegd op vochtige gronden. Het voorkomen van de beddenbouw wijst op een intensivering van de landbouw (Bastiaens en Van Mourik, 1994). De bedden lagen in de Baronie vrijwel steeds op de huisakkers en andere percelen dicht bij de boerderij. Op de bedden werd winterrogge gezaaid. Door de diepe voren kon het jonge graan een natte winter doorstaan. Het toponiem *voren* komt bijna steeds voor in de combinatie Lange en Korte Voren, waarbij de Korte Voren dan het kopeind van de akker uitmaakten.

BEGROEIING EN DIERENLEVEN

Landbouwers noemen hun land meestal niet naar een fraaie wilde plant, maar eerder naar lastig onkruid. Zo zijn er diverse Distelakkers en Distelstrijpen. Ook werden veel percelen genoemd naar boomsoorten: Espakker, Berkenakker en Elsakker. Ook Hasselt (Hazelaar) en Hulsakker (hulst) komen voor. Apart staande bomen vielen waarschijnlijk nogal op, omdat er weinig van waren. Mispelter en Appelter zijn oude namen voor de mispel- en appelboom. De Doornakker zal genoemd zijn naar de meidoorn of de sleedoorn. De Rispakker te Alphen is genoemd naar struikgewas. Bremakkers kunnen genoemd zijn naar brem of naar bramen.

De Ganzenblok te Nispen en de Gansakker op Den Hout kunnen begraasd zijn door ganzen, maar het is ook goed mogelijk dat ze een ganzencijns op moesten brengen (vgl. de archieven van de rentmeesters van de Domeinen van Prins Frederik, RA Noord-Brabant nr. 58,59). De Vissenberg in de Kleinzundertse akker dankt zijn naam dankt aan de visse (bunzing). Verder treffen we allerhande landbouwhuisdieren in de toponimen aan.

4. Gedeelte van de dorpsakker te Hazeldonk bij Rijsbergen. Het centrale gedeelte is het oudste. Bijna elk perceel draagt een naam. Kaart gebaseerd op kadastraal minuutplan 1832. Bron: Buiks, 1988.

CONCLUSIES

Het bestuderen van oude veldnamen laat uitspraken toe over het uiterlijk van de complexen cultuurgrond die in de Baronie dorpsakkers genoemd kunnen worden. In de dorpsakker wijzen meer toponiemen op lage dan op hoge ligging. Sommige veldnamen komen vrijwel alleen voor in de dorpsakkers: men kan ze gidstoponiemen noemen (*kloot, strijp, haak, sittert en zoe*). Een deel van de dorpsakker moet ontgonnen zijn uit bos, gezien de toponiemen rode, rut en rot. De meeste percelen in de dorpsakker zijn klein tot zeer klein. De meest gebruikte maat, de lopenzaad, kan gebaseerd zijn op de grootte van de prehistorische raatakkers. Braakliggen kwam, behalve bij enkele percelen die tijdelijk als dries dienst deden, in de dorpsakkers vrijwel niet voor. Rondom de dorpsakker lag een *gracht* (wal), binnen de dorpsakker lagen weinig wallen of heggen. Ook

wegen bleven meestal aan de rand van dorpsakker, al waren er enkele *groene wegen* door dit gebied. Verbouwde gewassen binnen de dorpsakker waren, afgaande op de toponiemen: haver, gerst, tarwe, rogge, vlas, erwten, bonen en rapen.

'Akker' toponyms in the Baronie van Breda

The study of toponyms in the Baronie van Breda renders information about the dorpsakker, the old arable land near the villages. Fieldnames relate to relief, shape (kloot, strijp, haak), the periferal location (sittert) and the vicinity of small streams (zoe). Some names indicate reclamation from wooded areas (loo, hout). Most parcels are very small and seem to have a relation to the size of 'celtic fields'. The periphery of the arable land was enclosed, some fieldnames indicate gates in this enclosure. Roads were scarce, some are called 'green roads': paths across normally cultivated parcels. Toponyms indicating vegetation and crops are also illustrative of the landuse in the past.

LITERATUUR

- BASTIAENS, J. EN J.M. VAN MOURIK. (1994). Bodemsporen van beddenbouw in het zuidelijk deel van het plaggenlandbouwgebied. In: *Historisch-Geografisch Tijdschrift*, 12, pp. 81-90.
- BAUWENS-LESENNE, M. (1965). Bibliographisch repertorium der oudheidkundige vondsten in de provincie Antwerpen (van de vroegste tijden tot de Noormannen). Nationaal centrum voor oudheidkundige navorsingen in België, Oudheidkundige repertoria, Reeks A: Bibliographische repertoria VI. Brussel.
- BIELEMAN, J. (1994). Plaggenbemesting in Drenthe. Oud fenomeen in nieuw perspectief. In: *Historisch-Geografisch Tijdschrift*, 12/1, pp. 1-12.
- BLOK, D.P. (1973). De eigen inbreng van de plaatsnaamkunde in de nederzettingsgeschiedenis. In: *Naamkunde*, 5, pp. 223-241
- BONT, A.P. DE (1969). Dialekt van Kempenland, deel III: Geografische namen, Assen.
- BUIKS, CHR. (1983). Veldnamen in de voormalige gemeente Ginneken en Bavel, deel 3.
- BUIKS, CHR. (1988). Oude landmaten in de Baronie van Breda. In: *Brabants Heem*, 40, pp. 61-72.
- BUIKS, CHR. (1992). Veldnamen in de Baronie van Breda. Publicatiereeks Archiefdienst Breda, Breda
- BUIKS, C.J.M., M.M.V. J. BUIKS-HENDRICKX (1991). Veldnamen in Rijsbergen.
- BUIKS, C.J.M. EN K.A.H.W. LEENDERS (1993). Nederzettingnamen in het gebied tussen Antwerpen, Turnhout, Geertruidenberg en Willemstad. deel I-V.
- CERUTTI, F.F.X. (1956). Middeleeuwse rechtsbronnen van Stad en Heerlijkheid Breda. Utrecht.
- DIEPEN, D. VAN (1968). De bodem van Noord-Brabant.
- DURME, L. VAN (1994). Lat. Cultura, Fr. Couture, Nl. Kouter. In: J. CAJOT E.A. (RED.). *Lingua Theodisca. Beiträge zur Sprach- und Literaturwissenschaft. Jan Goossens zum 65. Geburtstag. Ned. Studiën, Band 16/1 en 16/2, Münster.*
- KLEIJ, P. EN W.H.J. VERWERS (1994). Archeologische kroniek van Noord-Brabant 1993. In: *Brabants Heem*, 46, pp. 127-152.
- LEENDERS, K. (1975). De oude bundel. In: *Brabants Heem*, XVII.
- MOERMAN, H.J. (1956). Nederlandse plaatsnamen, *Nomina Geographica Flandrica, Studiën VII.*
- MOURIK, J.M. VAN (1993). Zandverstuivingen en plaggenlandbouw. Het bodemarchief van Tungalroy. In: *Historisch-Geografisch Tijdschrift*, 11/1, pp. 15-27.
- PASSEN, R. VAN (1974). De landschapsgeschiedenis ten zuiden van Antwerpen in het licht van de naamkunde. In: *Naamkunde en milieustudie, Mededelingen van het instituut voor naamkunde te Leuven en de commissie voor naamkunde en nederzettingsgeschiedenis te Amsterdam, Bijlage LXIV.*
- ROYMANS, N. EN F. KORTLANG (1993). Bewoningsgeschiedenis van een dekzandlandschap langs de Aa te Someren. In: ROYMANS, N. EN F. THEUWS (RED.). *Een en al zand. Twee jaar graven naar het Brabantse verleden.* 's-Hertogenbosch. pp. 22-41.
- SCHÖNFELD, M. (1950). Veldnamen in Nederland. Mededelingen van de Kon. Ned. Academie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde, Nieuwe Reeks XII-1.
- TROMMELEN, J.R.O. EN M.P.E. TROMMELEN (1994). Tilburgse toponiemen in de 16e eeuw: een tentatieve reconstructie en naamsverklaring, Tilburg.
- VERDAM, J. (1932). *Middelnederlandsch handwoordenboek*, Den Haag.
- VERHAGEN, J.H. (1984). Prehistorie en vroegste geschiedenis van West-Brabant. In: *Bijdragen tot de studie van het Brabants Heem*, 24.
- VERHOEFF, J.M. (1983). *De oude Nederlandse maten en gewichten*. Amsterdam.
- VERWERS, W.J.H. EN L.I. KOOISTRA (1990). Native house plans from the roman period in Boxtel and Oosterhout. In: *Berichten van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek*, 40, pp. 251-280.
- WATERBOLK, H.T. (1985a). Het historische kultuurlandchap. In: J. ABRAHAMSE, S. BOTTEMA E.A. (RED.). *Het Drentse landschap. Assen/Zutphen.*
- WATERBOLK, H.T. (1985b). Het bouwland. In: J. ABRAHAMSE, S. BOTTEMA E.A. (RED.). *Het Drentse landschap. Assen/Zutphen.*